

З другої половини XIV ст. територія Сколівщини, як і всієї Галичини, перебувала під пануванням **шляхетської Польщі** (до 1772 р.). У перші десятиріччя після загарбання Польщею західноукраїнських земель тут зберігався суспільно-політичний устрій, що сформувався за часів Галицько-Волинського князівства.

Окремими волостями управляли воєводи, яким були підпорядковані сотські, десятники, тивуни. Нерідко документи центральних і місцевих органів влади писались українською (руською) мовою. Однак через деякий час керівні посади в Галичині займають польські пани, які володіють великими земельними ділками зі селянами. Галицька шляхта була зрівняна у правах з польською (XV ст.). Значна частина цієї шляхти згодом окатоличилась і ополячилась. Збільшувався приплив у Галицьку землю привілейованих польських і німецьких купців та ремісників, що відтісняли галицьких міщан від торговельно-ремісничої діяльності, а також від участі в міському самоврядуванні. Посилився також процес закріпачення селян.

Верховним власником земель Сколівщини були польські королі, які роздавали їх шляхті, що нещадно гнобила місцеве населення.

Галицькі села у своєму внутрішньому житті користувались тим же руським правом, що й інші українські села.

У середині XVI ст. розгорілась боротьба за Сколе між польськими магнатами **Яном Тарнавським**

та

Петром Кмітом

, що закінчилась на користь першого. Однак і далі Сколе належало до ряду таких містечок, в яких, поряд з латифундіями польських можновладців, були земельні наділи дрібної шляхти. У 1567 р. просторі латифундії Тарнавського перейшли у власність його зятя князя

Костянтина-Василя Острозького

, нащадки якого на початку XVIII ст. одержали в свої руки майже всі сколівські володіння.

Становище українського населення, зокрема селянства під владою Польщі, значно погіршилося. Як дрібна шляхта, так і великі магнати обкладали селян Сколівщини чим раз більшими податками, повинностями. Якщо селянин отримував четвертину великого лану (5-6 га) землі, то повинен був платити власникові (панові) 3-4 гривни (по 48 грошів), тобто

близько 5 чи 6 польських золотих (по 30 грошів), мусив платити «ломове» — 3-4 гривни, «лісне» — 3 золотих, «димове» — 1 золотий, за весілля дочки — 1 золотий, за вдову — 2 золотих, за розлучення — 6 золотих. З натуральних податків платили поголовшину, половинщину тощо.

Селян, які не виконували своїх повинностей або чимось провинилися перед паном, карали різними способами. Про суди над підданими інформує нас **«Інструкція для вибирання кари за різні провини»**

Тухольської волості за 1623 р., складена для панського суду княгинєю

Теофілою Острозькою

, якій на той час належало Сколе. 26 пунктів цієї інструкції передбачали різні покарання для селян, що провинилися чимось перед поміщиком. У першому пункті визначена кара за побиття князя (війта) або священика — 10 гривен, за побиття селянина — 5 гривен. У 12-му пункті було зазначено:

«Якщо доведено, що є чарівницею, тоді спалити її, як право каже»

. У 13-му пункті зазначалось, що у випадку втечі селянина все його майно переходить до поміщика. Цей пункт доповнював наступний, 14-й, в якому визначено кару для селянина, що знав про втечу свого сусіда з маєтку, але не повідомив старосту: такий селянин мав заплатити поміщикові чотири, а старості —

1,5 гривни (для порівняння: 8-9 гривен коштував військовий кінь). Були визначені кари при неявці на збір за викликом старости, а в 18-му пункті було зазначено, що коли підданий (мається на увазі селянин) повезе зерно не до свого сільського млина, що є власністю місцевого поміщика, а до іншого, то те зерно забере пан.

Шляхетські «наїзди» (тобто напади одного шляхтича на маєтності другого) відбивалися на селянах і міщанах: так, наприклад, у 1660 р. власники Скольного напали на стрийську шляхту і за це стрийські шляхтичі в 1664 р. пограбували населення Скольного. Збитки становили 20-30 тис. золотих. Великих руйнувань зазнала Сколівщина від чужоземних нападників. У липні 1594 р. через Стрийщину і Сколівщину долиною рік Стрий і Опір пройшла руйнівна навала кількадесятитисячного війська татарської орди, зруйнувала цілий ряд населених пунктів, в т.ч. Синьовидне [Нижне](#) і [Верхне](#), **Сколе**, [Тухлю](#), [Славське](#), [Волосянку](#).

У 1610 і 1657 рр. Сколівщина зазнала пограбування з боку багаточисельних банд семигородських феодалів, які неодноразово діяли з польською шляхтою.

Жителі Сколівщини, як і всієї України, не мирились з соціальним і національним гнобленням. Вся історія Середньовіччя Сколівщини була історією боротьби народних мас проти поневолювачів. Форми цієї боротьби були різними: скарги, відмови від панщини, втечі, збройні виступи. Зародилося **опришківство**. Зокрема в районі Бескидів (Жидачів-Сколе) протягом десяти років (1671-1681) боротьбу вів загін опришків колишнього пастуха **Андрія**

Дзигановича

Через Сколівщину в 1744 р. двічі проходив загін

Олекси Довбуша

, який здійснив рейд на Турку і Дрогобич. Бував тут зі своїми хлопцями брат Олекси Іван та побратим Довбуша І.Бойчук, що, звичайно, спричинило до поживавлення національно-визвольної боротьби в нашому краї.

Про свавілля шляхти і польської державної адміністрації на Сколівщині свідчать події, які сталися на початку XVII ст. у Синьовидному Нижньому і Верхньому, Стинаві та Волі Стинавській (тепер Верхня і Нижня Стинава). Жахливі факти навів Генеральний возний Руського воеводства Войтех Соха у своєму зізнанні перед перемишльським гродським судом 1 липня 1605 року. Він зазначив, що стрийський староста

Адам Ступницький

разом з підстаростою

Криштофом Шанявським

та гайдуками, як тільки може, нищать, обдурюють, знедолюють селян, збиткуються над ними, палять хати, забирають худобу, грабують і садять у в'язниці. На Різдво 1604 р. забрали у селян Волі Стинавської 40 корів, а тиждень перед тим 66 волів. У березні того ж року за наказом Ступницького було спалено в Стинаві будинок селянина

Федя Балакуніча

, пограбувавши перед тим його майно: 192 польських золотих, п'ять волів, дві корови, дві ялівки, двоє коней, 108 овець, 40 мір вибіленого полотна, 30 мір сирового полотна, 20 чоловічих сорочок і багато іншого добра.

Тоді ж на Різдво у Синьовидному Верхньому за наказом цього ж старости гайдуки забрали 103 корови: особисто у **Гриця Фіцовича** — одного вола. Було зруйновано сім будинків, пограбовано майно, побито чотирьох мешканців. Після цього у Синьовидному Нижньому староста наказав зібрати незаконні побори і штрафи, поволівщину, примусив селян купувати погану горілку та інші продукти за завищеними цінами. Коли ж селяни тих

сіл прийшли скаржитись до возного

Со

хи

то 30 чол. з них було старостою ув'язнено, а 15 заковано в кайдани, а коли інші селяни принесли грамоту від короля, то староста ув'язнив їх і тримав під арештом чотири тижні, поки ті не втекли. Крім того, є багато інших фактів зловживань і злочинів.

Мешканці цих сіл внаслідок такої наруги, погроз карою смерті, утисків, доведені до відчаю, зазнали важких втрат і убозтв, зведені нанівець, не мають сили житися і через Великі злидні змушені тікати з тих сіл. Ті шкоди обраховуються більше як на 10 тис. золотих.

У відповідь на таке свавілля польської шляхти і урядовців селяни згаданих сіл у 1605-1607 рр. відповіли **Збройним виступом**.

Наприкінці XVI ст. селянин повинен був платити від 5-6 га наділу землі щорічно 3-4 гривни, що було на той час Досить великою сумою грошей. Стягували різні данини за Користування лісом, без якого верховинець не міг обійтися, платню для сторожі, що охороняла кордон з Угорщиною, податок від диму (подимне) тощо. Всього на рік селянин платив готівкою 12-15 гривен. Ці грошові податки доповнювалися ще багатьма натуральними поборами. Селянин повинен був віддати панові певну кількість волів (поволівщина), овець, свиней, бджіл, домашньої птиці і навіть пстругів (форелі), сиру. Крім того, ще була панщина — по чотири тижні за рік від кожного двору.

Терпіли селяни від шляхетських «наїздів». Нерідко ватаги польських шляхтичів та їх слуг нападали на села, палили, руйнували, калічили, вбивали підданих своїх противників. У травні 1597 р. шляхтич **Юрій Слешинський** зі Скольного на чолі 40 озброєних «пахолків» вчинив напад на [Синьовидне Верхнє](#), порозкидав і попалив ряд будинків, пограбувавши перед тим майно. Тоді ж було спалено церкву і

монастир св. Богородиці

на

Золотій Горі

. Подібні випадки були і в інших селах.

Про ці жажливі криваві і безкарні напади і грабунки шляхетських банд писав з обуренням польський історик **Лазінський**: «Що за світ, що за світ! Темний, дикий, убивчий! Світ без

уряду, без ладу, без справедливості і без милосердя. Кров у ньому дешевша від вина, людина дешевша від коня. Світ, в якому легко вбити, важко не бути вбитому»

. Шляхта бешкетувала і грабувала підданих своїх суперників, а уряд шляхетської Річпосполитої нічого не робив для захисту.

У 1660 р. на землях, що належали до села Скольного, було засноване містечко Сколе.

Населення Скольного майже не мало власної землі. На початку XV ст. воно становило приблизно 500 мешканців. На початку XVI ст., зокрема в 1629 р., кількість димів (хат) у Сколівщині сягала 988, тобто близько 5000 жителів. Генеральна ревізія перемишльської землі подає кількість домів 1303, кількість мешканців 6515 чол., але, зважаючи на те, що в селах порожніми було 275 домів, кількість населення була нижчою. У 1675 р. проживало близько 7500 чоловік. Збільшенню кількості населення значною мірою перешкоджали пошесті, які були частими гостями краю.

Акт візитації Сколівщини подає 9526 греко-католиків, до того треба додати кілька хат жителів поляків і євреїв — разом близько 10 тис. мешканців. До першої половини XIX ст. кількість мешканців можна було визначити за церковними даними. Так, за першим друкованим греко-католицьким списком за 1831 р. загальна кількість жителів греко-католиків — 13781, а додавши сюди поляків і євреїв, то загальна кількість становитиме 15 тис. чол. У 1850 р. у Сколівщині було близько 16,5 тис. населення. У 1869 р. — вже докладна цифра з перепису — 17927, а в 1880 р. — 19449. З них греко-католиків — 16400 чол., римо-католиків — 839, євреїв — 2210 чол. Дві третини латинників і євреїв припадає на містечко Сколе (519 і 1350 чол.).

Коли в 1703 р. в Угорщині під керівництвом **Ф.Ракоці** розпочалася національно-визвольна війна проти

Габсбургів

, в чому його підтримувала Франція і Польща, то через Сколівщину проходили завербовані в Польщі жовніри, зброя, гроші, чому сприяли тодішні власники Сколівщини

Олена Єлизавета

з Любомирських і княгиня Теофіла з роду Острозьких-Заславських. Практично протягом 1703-1711 рр. Сколівщина була своєрідним тилом для Ракоці. І Після того, коли його армія була розгромлена, власне через Сколівщину він перейшов до Польщі, а звідти до Туреччини (де в 1735 р. помер). На Сколівщині довгий час Жили спогади про Ракоці, зокрема в куті між Лавочним, Кальним і Славським. Разом з тим ці події спричинилися до розвитку комунікації, зокрема торгівлі. Тут вперше стає відомий шлях над Орявою до Климия. Розвивається торгівля вином. В Скольному була відкрита

митна комора

.

У першій половині XVIII ст. становище верховинців під гнітом польської шляхти продовжувало бути важким. Польська шляхта намагалася стягнути з підлеглих селян якнайбільше. Крім грошового чиншу, який переважно не змінився, платежі селян збільшились через впровадження нових: «зміна», «судове» (у випадку якогось злочину), «поємшина», «волове», «бараняче», «свинне», «попове», «карбове», «рогове», «пташине», «звірине», «міркове», «вагове», «виборове», «торгове», «сольове», доставлення визначеної кількості вівса і домашньої птиці для пана та старости, доставлення дерева і гонтів, прийняття пана або поміщика (ревізора), якщо вони прийдуть до села (підводи, влаштування).

Підневільне становище українського населення в Польщі, політичний, національний, соціальний, релігійний гніт не були єдиними, що гнобили наш народ. У державі, в якій панувало свавілля магнатів та шляхти, не було і коштів для оборони держави від татарських і турецьких нападів. Крім того, численні епідемії чуми, холери та інших захворювань призводили до спустошення сіл, до запустіння землі.

Але йшло вже XVIII століття. Польща не могла піднятися з упадку, спричиненого козацькими війнами, зокрема визвольною боротьбою. «Золота вольність» і «ліберум вето» польського панства та нехтування ними загальнопольських державних інтересів призвели до трьох розборів Польщі і до втрати нею незалежності.

Починався **новий етап історії Сколівщини**, як і всієї Галичини.

У 1772 р. за домовленістю між Пруссією, Австрією та Росією відбувся перший поділ Речі Посполитої, внаслідок чого Галичина перейшла під владу Австрії.

14 травня 1772 р. перші військові відділи австрійців вступили в Галичину. 10 червня цього ж року вони ввійшли у Сколе, а відтак через Стрий до Львова. Майже рік перед тим значна частина Скольного згоріла, в т.ч. і ратуша, яка фактично використовувалась під склад, оскільки не користувалося магдебурзьким правом.

В 1785 р. австрійська влада завела новий адміністративний поділ в Галичині. Край був поділений на 19 округів. На чолі округу стояв староста, який очолював усі адміністрації. Війти з присяжними очолювали сільські громади, а магістрати (Магдебурзьке право було скасоване) - міста і містечка.

Серед нових округів утворено Стрийський. До складу Стрийського увійшли майбутні Стрийський, Жидачівський, Дорогобицький і Калушський повіти. Згодом у 1848 р. зі Стрийського повіту виділено окремий повіт з центром у Скольому.

Близькість Стрийського окружного уряду поз вплинула на розвиток Сколівщини. Уже в 1774 р. виникли задуми про будівництво битого шляху зі Стрия в Угорщину. Потім розпочалося будівництво дороги Сколе-Верецьки (Ворота). Шлях проклали не по долині р. Опору, а по Оряви з переходом на Климець. Це була комунікаційна артерія між Львовом і Будапештом, аж поки не прокладено залізничної колії на [Лавочне](#).

На Сколівщині починають заселятися німецькі колоністи, в основному ремісники, що мало певне значення економічного розвитку повіту. Ляни, які заснували недалеко від Тухольки **Фсліцієнталь** (тепер Долинівка) і **Аннаберг**, також **Карльсдорф** біля Климця. У Скольому, в с. [Демня](#),

діяла залізна гута, а недалеко — скляна гута Коростівська, де працювало 140 чол. Разом з тим, уряд

Марії Терези

і

Йосифа II

звернули увагу становищу селянства. Нова держава поліпшила його долю.

Чітко визначено кількість панщини. Селянин став особисто вільним, всі надурочні роботи повинні бути оплачені, скасовано багато інших надуживань.

У Сколівщині в кінці XVIII ст. панщина була скорочена з чотирьох до двох тижнів, данину сіна зменшено наполовину, доставу вівса 445 до 335 ц, а державний чинш з млинів — з шести до чотирьох тис. злотих. Одним з важливих заходів уряду Марії Терези і Йосифа II

було зрівняння в 1774 р. в правах римо- й греко-католицької церков, утворення «**Барбар еум**» у

Відні та перенесення його до Львова як генеральної духовної семінарії та утворення «**Студіум рутенум**

» при німецькому Львівському університеті (ще перед заснуванням польських кафедр). Було вирішено, що греко-католицьке духовенство не може відбувати панщину, що сини священників мають мати доступ до шкіл, державних та урядових посад. Коли, не зважаючи на заборону, траплялись далі випадки, що священників гнали на панщину, то появився новий розпорядок придворної канцелярії в 1777 р., який забороняв це робити під високою карою. Але після смерті Йосифа II, коли в Австрії підняла голову реакція, поміщик села Ялинкуватого на Сколівщині погнав священника на панщину у Великодний понеділок. Ця подія, очевидно, зображена у поемі

І.Франка «Панські жарти»

, який використав факт, поданий

М.Устияновичем

у повісті «

Месьть верховинця

».

У 1798 р. 24 громади Сколівщини подали скаргу до цісаря за паншизні утиски. Була проведена ревізія, яка закінчилась примиренням обидвох сторін.

Але свавілля мандаторів (мандатор — призначений австрійським урядом начальник збірної громади кількох сіл), зокрема **Євстахія Провецького**, призвело до селянського повстання в 1824-1826 роках. Воно було викликане тим, що адміністрація Сколівського маєтку, заручившись підтримкою Стрийського окружного управління, сфабрикувала в 1815 р. угоду про роботу в маєтку за примусовим наймом. Протягом 10 років селян силою примушували працювати за мізерні гроші. Селяни писали скарги в різні урядові інстанції, включаючи імператора, але безрезультатно. Тоді окружний комісар Бейср в супроводі 80-ти солдат 24 березня прибув у Сколе, щоб навести порядок. Але селяни відмовились працювати. У квітні прибуло ще 40 солдатів. Проте всі намагання примусити селян працювати згідно угоди 1815 р. виявились марними. Над селянами була вчинена жорстока розправа, проте урядовці змушені були анулювати цю угоду. Не дивлячись на це, весною 1826 р. заворушення розгорілося з новою силою.

Тепер усі громади Сколівщини відмовились працювати. Викликані дві роти піхоти нічого не могли, а навіть і не дуже хотіли розправлятись із повсталими селянами. Тоді були послані ще чотири роти солдат під командуванням майора Єгера. Військова акція тривала з середини червня до кінця серпня. При наближенні солдатів до сіл селяни тікали в гори, в ліси, на Закарпаття.

Ці інтриги тягнулись аж до 1827 року. Селянські заворушення тривали і в 40-х роках. У 1842 р. повстали піддані Демня, через три роки — знову колективна петиція селян Сколівщини. Зловживання поміщиків, мандаторів, арендарів — все це давало селянам підстави для скарг. У 1846 р. — скарга і депутація селян до Відня. І в такій обстановці настав давно очікуваний день — 11 квітня 1848 року — день скасування панщини, який населення Сколівщини, як і всієї Галичини, зустріло з піднесенням. Разом з тим, поміщики одержали значний викуп. Власник Сколього **Потоцький** одержав від міста викуп за чинші 1999 флоринів, а від села — 9085, тобто усього 11084 флоринів.

У 1831 р. на Сколівщині лютувала пошесть холери, жертвами якої стали тисячі селян. Щоденно вмирало десятки людей. Епідемія холери була ще в 1873 році, але зі значно меншою кількістю жертв. Наслідком цих пошестей було зубожіння населення. Пам'яткою про ці страшні епідемії залишились в деяких селах т.зв. «холерні цвинтарі», які розташувались окремо від загального кладовища і і зараз, як правило, занедбані і забуті.

У 1848 р. населення Галичини вибирало послів до австрійського парламенту. Ними стали священики і селяни та два світських інтелігенти. Зі сколівського округу був вибраний послом до Відня селянин і довголітній начальник громади Голобутів, зі Стрийщини — **Юрій Андрусяк**

. Після абдикації (зречення) від престолу цісаря

Фердинанда I

і вступу на престол

Франца Йосифа II

Андрусяк належав до делегації послів, що під проводом єпископа Григорія Яхіїловича прощалась із Фердинандом I і дякувала йому за знесення панщини та вітала нового цісаря. Андрусяк, хоч селянин, йшов за закликами тогочасної української інтелігенції і виступив за відкриття відповідного грошового внеску, був одним із засновників літературного товариства «

Галицько-Руська Матиця

» і фундації «Народного Дому» у Львові. Є свідчення, що Іван Франко приятелював з синами Андрусяка, бував у їхньому домі.

Коли в Угорщині в 1848-1849 рр. розпочалась анти-австрійська революція, то в Сколівщині стали формуватися загони гірських стрільців для допомоги Австрії, бо поляки організовували загони добровольців (народну гвардію), які йшли на допомогу угорцям. Коли на допомогу Австрії прийшла російська армія, то через Сколівщину проходили тільки невеликі її частини.

Цікаво відзначити, що польський дослідник **Ф.Паппе** у праці «**Сколе і Тухольщина**», опублікованій в 1891 р., зазначав, що населення підтримувало не двір (мається на увазі власника маєтку), а уряд. Попри ненависть до Потоцьких, певну роль відіграло те, що тут жила група українських священників і письменників, таких як

М.Устиянович

,
А.Могильницький

,
Ф.Заревич

, які зуміли прищепити населенню український патріотизм.

Видатний український письменник **Микола Устиянович** у 1842-1870 рр. був парохом Славська. Тут він написав ряд творів про життя бойків Сколівщини.

У 1848 р. М.Устиянович поїхав на «**З'їзд руських вчених**» до Львова, де виголосив доповідь про розвиток тогочасної української літератури. Згодом він став редактором урядового часопису українською мовою «

Галичоруський вісник

». Коли ж цей часопис у 1850 р. був перенесений до Відня як «

Вісник для русинів Австрійської держави

», М.Устиянович повернув назад до Славська.

Його син Корнило, який провів свої дитячі й молоді літа на Бойківщині, був визначним українським митцем-монументалістом, графіком-живописцем, а також письменником. Поїхавши в середині 60-х років до Росії, він дав критичну оцінку московському панславізму в публікації «

кий і російський панславізм

М.Ф.Раєвсь

».

У живописних творах К.Устияновича залишили глибокий слід його враження з дитячих літ, проведених серед мальовничої природи Славська й околиць. У Славську бував також син М.Шашкевича Володимир, поет і публіцист, що разом з Ф.Заревичем у 1862-1863 рр. видавав журнал «**Вечорниці**» у Львові.

Одним із перших пробудників у Галичині був **Антін Могильницький**. У 1841-1843 рр. — парох у Хітарі на Сколівщині, завзятий оборонець прав української мови. У 50-60-х рр. А.Могильницький користувався великою популярністю, але потім стали його забувати, тим більше, що він перестав займатися літературною творчістю.

Заревич Федір — український письменник, уродженець Сколівщини (народився в 1835 р. у Славську, помер і похований в Скольому в 1879 р.). Працював дрібним урядовцем, останні роки прожив у злиднях заробляючи «покутним писарством». У 1862-1863 рр. редагував журнал «Вечорниці». У зверненні до читачів в першому номері журналу редакція ставила перед собою завдання розвитку рідної мови, піднесення освіти і праці для добра народу. Писав вірші і прозові твори. Краший твір — оповідання «

Хлопська дитина

» про зрушення в політичній свідомості галицької інтелігенції напередодні й під час революційних подій 1848 року. Писав також оповідання на соціально-побутові теми та історичну драму «

Бондарівна

». Вся літературна спадщина Ф. Заревича пройнята широю повагою до рідного народу, головне для найбільш знедолених і покривджених суспільних верств. Він не просто захищав наших людей, а доводив, що з них виходять справжні борці проти насильства, сваволі і несправедливості. Творчість письменника високо оцінив Іван Франко.

Скасування панщини не привело до значного поліпшення соціального становища селянства. Тривали суперечки про т.зв. «сервітутні» ліси і пасовиська, що були захоплені поміщиками. У 1863 р. в Синьовидне Верхнє був надісланий військовий загін для покарання селян, які рубали поміщицький ліс і захопили 300 моргів панської землі. Було вбито чотирьох хлопчиків-пастушків. Такі випадки були майже в кожному селі.

У 1859 р. **Станіслав Потоцький** продав свої маєтки чеському графові **Євгену Кінському** за 275 000 ринських (флоринів), а перед тим зібрав з населення «індемнізацію» на суму 123 738 ринських. Кінський будує в Скольому великий паровий тартак. Починається новий етап в історії Сколівщини — етап розвитку лісової та деревообробної промисловості. Маєтки Кінського в середині 80-х років оцінюються в 2 млн. ринських. У 1863 р. підприємці

Гредель

і

Шмідт

купують у графа Кінського 34,5 тис. гектарів лісу. Фірмі «

Брати Гредель і Шмідт

» належали у 80-х рр. два великих парових та кілька дрібних тартаків, сірникова фабрика, машинобудівний завод та інші підприємства.

Будують тартаки й інші фірми. У 1895-1905 рр. у Синьовидному Верхньому працював невеликий тартак фірми Крізер, де було до 100 робітників. У 1906 р. замість попереднього було збудовано великий семирамний тартак «**Марія**», що належав віденській спілці млинарської та деревної промисловості. На тартаку працював великий тарний цех («

абрика

Кістенф

»)

, продукція якого експортувалась до Англії, Німеччини, Голландії та інших країн.

Відкриття залізниці Стрий-Сколе в 1885 р., а потім (1887 р.) Стрий-Мукачів дало новий імпульс для розвитку лісової промисловості, для чого прокладають вузьколінійну залізницю з Демні до Бугівлі, а з Синьовидного Верхнього — до Майдану і Зубриці (понад 40 км).

Розвивався також обробіток каменю. У Скольому і Синьовидному були каменоломні, де працювало десятки, а на початку ХХ ст. сотні робітників. Спостерігається явне онімечення адміністрації підприємств та місцевої адміністрації. У кінці ХVІІІ ст. у Скольому була заснована **німецько-єврейська школа** (перша українська школа — на початку ХІХ ст.).

У другій половині ХІХ ст. продовжує вивчатись цікава сторінка історії Сколівщини. Це так зване «бойківське чумацтво» села Синьовидного Верхнього.

Синьовидчани з давніх часів торгували худобою, і особливо овочами та фруктами. Уже в ХVІ ст. в Синьовидному Верхньому існував торговий центр з ярмарком, а в наступному столітті синьовидські купці заїжджали в Угорщину, розвозячи по ярмарках різні товари.

Перебуваючи в Угорщині та на Закарпатті, синьовидські бойки вантажили вози волоськими горіхами, виноградом, абрикосами та їстівними каштанами, через що ще й зараз жителі сусідніх сіл називають синьовидчан «**каштанами**». Попит на фрукти був великий.

Не зустрічаючи особливої конкуренції, синьовидські бойки цілком оволоділи ринками Галичини і на кінець ХІХ — початку ХХ ст. мали свої торгові точки на всіх базарах галицьких міст — від Кракова до Буковини, у Чернівцях, Яссах, Бухаресті, Кишиневі, Будапешті та інших Містах Угорщини, часом у Відні, а також Одесі, Варшаві, Києві, Петербурзі й навіть Парижі.

Зі зростанням торговельних організацій у 80-х — на початку 90-х рр. ХІХ ст. виділялося сім купецьких компаній. Протягом століть у синьовидських компаніях виробився суворий внутрішній порядок — статут, якого беззастережно дотримувались усі члени спілки. Щорічно вносилися лише незначні поправки і доповнення. Зібравшись у повному складі, купці закріплювали договір («регламент») присягою в місцевій церкві. Коли ж хто порушив присягу, того більше не приймали до жодної спілки.

Діяльність синьовидських купців, яка обмежувала зусилля лихварського капіталу на селі, позитивно оцінював І.Франко, відзначаючи їхню торговельну ретельність і солідарність.

Славились також своїми ярмарками село [Сможе](#). Тут продавали велику рогату худобу, зокрема виділялися красою і кількістю воли. На ці ярмарки, які відбувалися літом і восени, з'їжджалися купці з цілої Галичини та Угорщини.

Коли в 1884 р. за ініціативою і безпосередньою участю І.Франка була організована «**Ман дрівка руської молодіжі**

», то її учасники пройшли через

[Урич](#)

,

[Підгородці](#)

, Корчин, Синьовидне Верхне, Тишівницю,

[Труханів](#)

, причому у

[Корчині](#)

І.Франко виголосив реферат

«*О початках нашого народного відродження за часів австрійського панування аж до наших часів*»

, який тепло був прийнятий присутніми.

Відвідували Сколівщину в кінці XIX ст. етнографи **Володимир Гнатюк і Осип**

Роздольський

, а

в 1904 р. в Сколівщині перебувала етнографічна експедиція, організована І.Франком.

Вона пройшла через Мшанець — Лютовиська — Тирнову — Бориню — Висоцьке —

Сможе — Лавочне — Славське — Тухлю — Гребенів — Сколе — Верхне та Нижне

Синьовидне та Крушельницю. Результатом цієї експедиції була велика стаття І.Франка «

Етнографічна експедиція на Бойківщину

», вперше опублікованої німецькою мовою в 1905 р. у віденському журналі.

Письменники **І.Вагилевич і Я.Головацький** збирали фолькор у Синьовидному

Верхньому, де проживав і був парохом

Лука

Данкевич

, громадський діяч і письменник, а обидва Устияцовичі були в 70-60-х рр. також у

Головецьку, де Корнило намалював ряд картин.

На Сколівщині народились, жили чи в різний час перебували видатні діячі українського малярства, письменства, вчені, суспільно-політичні діячі, такі як Іван Франко, Микола та

Корнило Устияновичі, Марія Устиянович-Бобикевич, Федір Заревич, Іван Труш, Йосип Курилас, Олекса Новаківський, Олена Кульчицька, Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич, Микола Лисенко, Філарет Колесса, Соломія Крушельницька, Антін Монастирський, Василь Щурат, Андрій Чайковський, Євген Олесницький, Остап Луцький, Ірина Вільде, Андрій Шептицький, Богдан і Павло Кирчіви, Сильвестр Лепкий, Осип Маковей, Михайло Павлик, Євген Петрушевич, Володимир Матвіїв, Лука Данкевич, Мілена Рудницька, Олена Кисілевська, Іван Слав'як, Степан Шепарій, Роман Купчинський, Лев Лепкий, Михайло Гайворонський, Едвард Козак, Мирослав Скорик та багато інших.

Починаючи з другої половини XIX ст., австрійські власті дещо змінюють свою політику щодо народної освіти. Замість колишніх однокласних шкіл з одним учителем вводяться чотирикласні з шестирічним навчанням, двохкласні з чотирьохрічним навчанням і навіть були однокласні з чотирьохрічним навчанням (в Уричі).

Наведемо деякі дані про стан шкільництва на Сколівщині - за 1911/12 навч. рік, що збереглися у Львівському Центральному Історичному Архіві. Наприклад, у Скольому була п'ятикласна школа, в якій навчалось 885 учнів з 920 усіх сколівських дітей шкільного віку, у Синьовидному Верхнім — відповідно чотирьохкласна шестирічна, 555 учнів з 597, у Славську — двохкласна — чотирьохрічна — 153 учні з 172, Корчині — чотирьохкласна шестирічна — 257 учнів з 320, у Підгорці двохкласна — чотирирічна — 196 учнів з 210, Синьовидному Нижнім — чотирьохкласна шестирічна — 209 учнів з 240, Тухля — двохкласна шестирічна — 160 учнів з 221, подібне було в інших селах Сколівщини.

У 1912 р. Сколівщина виділена зі Стрийського і стала Окремим повітом з центром у Скольому. На той час місто і село Сколе зливаються. В місті нараховується близько 6 тис. мешканців, з яких лише 1,5 тисячі українців, решта — Поляки, євреї.

Наприкінці XIX ст. в Галичині починається нова хвиля національного і культурного відродження. Галичани єдналися навколо чисельних патріотичних осередків, ширився оперативний рух. Селяни, робітники бачили в кооперативах один зі способів виходу з безпросвітної темряви і злиднів. З трудового люду виходила інтелігенція, віддана справі свого народу.

Бурхливу діяльність продемонструвала українська молодь, що гуртувалась в пожежно-спортивних товариствах «Соколів» і «Січей», де вчилась твердості, відваги і

дисципліни. Перше сокільське товариство засноване у Львові в 1894 р. за ініціативою **В.Н агірного**

. Першу січ заснував у селі Заваллі Снятинського повіту

К.Трильовський

в 1900 році. Перед першою світовою війною в Галичині переховувалось до 900 сокільських гнізд і понад 1000 січей. Заснувались такі товариства й у Сколівщині.

Велика роль у цьому процесі належить товариству «**Просвіта**», головами якого в той же час були: Юліан Романчук (31.01.1896-29.06.1906), Євген Олесницький (29.05.-2.11.1906), Петро Огоновський (1906-1911), Іван Кизелюк (1.11.1910-1922). Вже у 80-х роках XIX ст. починають засновуватись по селах Сколівщини читальні «Просвіти», одна з перших була в Корчині в 1884 році. На початку XIX ст. вони були майже в усіх селах Сколівщини.

Сколе-село — читальня «Просвіти» відкрита 8.06.1898 р., Синьовидне Верхнє — 1903 р., Побук — 1902 р., Тухолька — 1895 р., Коростів 15.05.1910 р., Жупанє - 30.04.1911 р., Плав'є-Вандрусівка -1911 рік. У 1910 р. читальні вже були у Волосянці, Славську, Підгородцях, Синьовидному Нижньому, Тернавці, Тишівниці та інших. 26 травня 1910 р. в Скольному була заснована філія «Просвіти», яка об'єднувала всі читальні Сколівщини.

Першим головою філії був отець

Михайло Мосора

, який відіграв визначну роль у національному пробудженні Сколівщини. Станом на 1912 рік до сколівської філії увійшла 51 громада, де було 29 читалень, з яких п'ять працювало добре, п'ять — задовільно, решта — слабо, засмічених впливом москвофілів. У Гребенові в 1906 р. читальня «Просвіта» була перейменована на читальню ім. Качковського. Власні будинки мали читальні у Синьовидному Верхньому, Тишівниці.

Вогонь першої світової війни спалахнув у час, коли Галичина, в т.ч. і Сколівщина, на кожній ланці свого національно-суспільного життя зробила великий поступ. Розвинулась

українська преса, народне шкільництво, зорганізовано тисячі читалень, кооператив, сільськогосподарських гуртків. Зміцнювались політичні, економічні культурні та соціальні структури українського народу, зростали чисельні національно-свідомі українські кадри набували досвід, формувались національні провідники діячі. До всього цього дійшли галицькі українці без чужої допомоги і лише завдяки своїй праці та витривалості. До пробудження мас причинились великою мірою і українські політичні партії, що в боротьбі з ворожими течіями зокрема з москвофільством, сформували політичний світогляд народу.

Не на порожньому місці, не випадково, а на цьому суспільно-політичному житті Галичини створюється **легіон Українських січових стрільців** — першого регулярного військового формування нашого народу за останні кількості літ, явище закономірне, підготовлене всім розвитком Галичини.

Створення легіону УСС не залишило байдужим свідому молодь Сколівщини. У серпні 1914 р. до січового стрілецтва зголосилось 14 чол., про що свідчить альбом «**Українські січові стрільці**

», виданий у Львові двома випусками в 1934-1935 рр. Крім фотографій, джерельних матеріалів, там вміщений поіменний список легіону УСС станом на 1 серпня 1916 р. по сотнях, по Сколівському повіту.

Разом з тим, в австрійську армію було мобілізовано зі Сколівщини сотні чоловіків молодого і середнього віку. Немало з них загинуло на Східному, а ще більше на Італійському фронтах.

Ми не будемо докладно зупинятися на бойовому шляху УСС, зокрема боях у Карпатах. Скажемо лише декілька слів про бої УСС на території Сколівщини.

При просуванні російських військ до підніжжя Карпат восени 1914 р. австрійське командування кинуло Українських Січових Стрільців на захист карпатських перевалів, частина яких знаходилася на Сколівщині. У кінці жовтня УСС отримують славу на горі [К омарницьке](#) біля Синьовидного Верхнього, яку здобувають і три дні утримують сотні В.Дідушка і Г.Р.Дудинського. Згодом, коли австрійські частини віддають цю гору російським військам, 3 листопада сміливою атакою відбивають її знову. У боях під самим Синьовидним була сотня Горука.

28 жовтня сотня Т.Сроковського здобуває в кривавому бою московські окопи на [горі Ключ](#). У цьому бою загинуло 13 стрільців, 14 було поранено, в т.ч. сот. Строковського, який помер від ран весною 1915 року.

[Бої на горі Ключ](#) і під Синьовидним відбувалися одночасно. Метою австрійського командування було не дати російським військам оточити в синьовидській котловині 55-ту дивізію австро-угорської армії, яка в ці дні знаходилась у Синьовидному та його околицях. Ці бої дали змогу командуванню дивізії організовано відступити на лінію Плав'є — Тухолька — Аннаберг — Філіціенталь.

У німецьких колоніях та Аннаберзі (тепер с. Нагірне) та Філіціенталі зібралось шість стрілецьких сотень з дев'яти. Знову вирушили в тил ворога стрілецькі стежі (розвідники. — Ред.). На початку листопада сотня Д. Витовського разом з панцирним поїздом утримувала залізничний відтинок Гребенів-Тухля, проявивши при цьому мужність і відвагу. У кінці листопада фронт стабілізувався по лінії Бескидів. В той час за наказом командування 55-ї дивізії були спалені села Климець, Жупане й Вижлів. Спалені були без жодної необхідності. Це був нелюдський і з тактичного погляду непотрібний «подвиг» австрійського командування.

Настала холодна зима 1914-1915 років. Сильні морози і глибокі (півтора-двометрові) сніги затруднили ведення бойових дій. Стрільці несли нележку службу, проникаючи в тил ворога, що було для австрійського командування великою послугою. Грудень 1914 р. і першу половину січня 1915-го стрільці перебували на постой в закарпатських селах Вербяжі і Латірці, але бойова служба була важкою. Погано одягнуті стрільці і старшини, що майже безперервно перебували на гірських вершинах, постійно мерзли. Так, під час чотирьохденного бою в районі Славська 89 чоловік з куреня С.Горука відморозили ноги і були відправлені до шпиталю.

На початку січня почався наступ австрійських військ. Стрільці знову опинилися на рідній землі. В стужу і непогоду йшли вони відвойовувати свої міста і села. Вони визволили Жупане, Вижлів, Лавочне, Тернавку, в кінці лютого вибили противника зі Славська, а на початку березня вели успішні бої біля сіл Грабівців та Головецька.

У Славську сформувався перший відділ стрілецької кінноти під командуванням хорунжого Р.Камінського. Стрілецька кіннота в гірських умовах показала себе з найкращого боку. У другій половині зими, після важких боїв і випробувань, УСС перейшли на постій у села Славсько, Рожанку, Грабівці, Головецьке.

Весь березень і квітень стрільці виконували різноманітну бойову службу (стежі, сутички, бої тощо). Карпатські бої були для УСС школою змужніння, згуртування, де першим іспитом стали [бої на Маківці](#).

Вибиваючи ворога, на початку березня 1915 р. стрілецькі сотні куреня С.Шухевича зайняли позиції на г. **Маківці**. Хоч в околицях Маківки і Кливи протягом березня-квітня бої відбувались з перемінним успіхом, вирішальними були бої з 29 квітня по 2 травня 1915 р., коли російське командування кинуло великі сили для здобуття Маківки, що дало б їм можливість дібратись до німецьких позицій на верху Острий, який німці здобули 24 квітня, і це відкрило б їм дорогу в долину Оряви. Здобувши Маківку, російські війська могли дістатись до німців з боку с. Рикова.

Для УСС в боях на Маківці було 42 убитих, 76 поранених і 35 полонених. Геройська несхитна постава, з якою стрільці відбивали ворожі наступи, й сильне бажання перемоги, з якими стрільці сотні Бушкованого, Дудинського, Мельника, Московського, Левицького, Семенюка, Вітовського кидались на московські лави, залишились найкращим свідченням бойової вартості легіону. Під супровід могутньої симфонії битви січове стрілецтво закінчувало писати першу сторінку своєї історії та визвольних змагань нації.

У цьому бою вславились четарі Мельник, Гнатевич, Коротницький, Яримович, Свідерський, хорунжі Яремкевич, Коберський, хорунжа Степанівна, десятник Радович, стрільці Саджениця, Петрів, Кривий, брати Зітинюки та багато інших.

Вісім місяців провоювали УСС в Карпатах, вісім місяців стійко та по-геройськи боролись проти московського окупанта, і подаремний був їх труд, бо прийшла хвилина визволення галицької землі. Наступ австро-німецької армії під Горлицею і Тарновом на початку травня примусив російські війська відступити і залишити не тільки Карпати, а й більшу частину Галичини. Разом з наступаючими австро-німецькими військами йшов вкритий славою **легіон УСС**, який з радістю зустрічали земляки: через Тухлю, Сколе, Кам'янку, Тисів на Болехів, урочисто поховавши полеглих друзів на Маківці. По сьогоднішній день

не заростає стежка до могил героїв. Навіть в найгірші часи більшовицької окупації там невідомі сміливці покладали вінки і вивішували синьо-жовті прапори. Щорічно вшановує народ тих, хто віддав своє життя за волю України.

Усі ці воєнні баталії несли нові бідування населенню Галичини, в т.ч. і Сколівщини. За російськими військами, до яких населення в основному ставилось добре, йшла російська цивільна адміністрація, яка намагалася впровадити російські порядки в краї. Закриття українських установ, арешти і заслання українських діячів, в т.ч. і митрополита Шептицького, запровадження православ'я, закриття українських газет і журналів, заборона української мови в адміністраціях і судах, широка русифікація робило становище галичан нестерпним. Недаром депутат Державної Думи Росії, лідер партії кадетів П.Мілюков назвав політику російського уряду щодо українців Галичини «європейським скандалом».

У свою чергу, австро-угорські війська масово арештовували священників, інтелігентів, селян. Одних вішали, інших розстрілювали, третіх заганяли в концентраційні табори, зокрема сумнозвісний «Телергоф» чи Терезієнштадт, де люди масово вмирали з голоду і пошестей. Все це було ніби карою за «зраду» Австро-Угорщини та її армії. Тисячі людей потерпіли невинно від терору, встановленого в Галичині австрійськими і мадярськими військами.

Не минуло горе і нашого повіту. За вироком військово-польового суду було повішено групу селян у Синьовидному Верхньому, Підгородцях за нібито симпатію до росіян. Потерпіли тоді й такі населені пункти Сколівщини, як Побук, Сколе, Нижнє Синьовидне.

Війна понесла і великі матеріальні збитки. Крім згаданих спалених сіл на Сколівщині, в багатьох, поблизу яких проходили бої і сутички, згоріло також чимало і господарських будинків, були втрати і серед мирного населення. Воєнні дії руйнували майно господарських організацій. Наприклад, у повідомленні Сколівської філії «Просвіти» від 4 вересня 1915 р. говориться про пролажу книжок. Хоч і в основному бібліотека врятована, однак знищено всі канцелярські книги і протоколи засідань, печатки тощо.

Населення мало великі труднощі ще й тому, що майже всі працездатні чоловіки були мобілізовані до війська і вся і праця по господарству лягла на плечі жінок, дітей і стариків. Важким тягарем для селян був обов'язок т.з. «форшпану», коли селян, які мали коней, примушували везти на значну відстань військові вантажі, амуніцію, харчі для

війська та інше.

Тим часом Австро-Угорська монархія вже цілком виразно хилилася до остаточного розпаду. Восени 1918 р. не було найменшого сумніву, що монархія доживає свої останні дні і скоро настане час, коли народи цієї монархії виступлять за утворення своїх держав у межах національних територій, за реалізацію свого права на самовизнання. Українці Галичини, в т.ч. і Сколівщини, зреалізували це своє право в ніч на 1 листопада 1918 р. Ця подія увійшла в історію під назвою Листопадового перевороту, що стався за ініціативою та організаційним зусиллям старшин Українських Січових Стрільців та старшин-українців австро-угорської армії під керівництвом сотника УСС, а пізніше полковника УГА Дмитра Вітовського. В історії Галичини почалася нова епоха.